

**LA POBRESA A IGUALADA I
LES DEIXES TESTAMENTÀRIES A
L'HOSPITAL SANT BARTOMEU. SEGLES XIV-XV**

FERRAN GARCIA I DIEZ

INTRODUCCIÓ

«Quan el Fill de l'home vindrà gloriosament acompanyat de tots els seus àngels, s'asseurà en el seu tro gloriós, es reuniran al seu davant totes les nacions, i separarà els homes els uns dels altres, com el pastor separa les ovelles dels cabrits. I col·locarà les ovelles a la seva dreta i els cabrits a l'esquerra. Llavors dirà el rei als de la seva dreta: «Veniu, estimats del meu Pare, preneu part en el regne preparat per a vosaltres d'ençà que el món és món. Perquè vaig patir fam i em vau donar menjar; vaig passar set i em vau donar de beure; era estranger i em vau acollir; anava nu i em vàreu vestir; estava malalt i em vàreu visitar; era a la presó i em vàreu venir a veure».

I els justos li replicaran: «Senyor! quan et vam veure afamat i et vam alimentar, o assedegat i et vam donar de beure? I quan et vam veure estranger i et vam acollir, o nu i et vàrem vestir? Quan et vàrem veure malalt o a la presó, i et vàrem venir a visitar?»

I el rei els respondrà: «Sí, us asseguro, sempre que ho féieu a un d'aquests germans meus tan petits, m'ho féieu a mi».

Llavors dirà als de la seva esquerra: «Lluny de mi, maleïts!, al foc etern, preparat per al diable i els seus àngels. Perquè vaig passar fam i no em vau donar de menjar; vaig tenir sed, i no em vau donar de beure; era estranger i no em vau acollir; nu i no em vau vestir; malalt i a la presó, i no em vau visitar».

I ells també replicaran: «Senyor, quan et vàrem veure afamat i assedegat, estranger o nu, malalt o a la presó i no et vam servir?».

Llavors, els respondrà dient: «Sí, us ho asseguro, allò que no féieu a un d'aquests tan petits, tampoc no m'ho féieu a mi».

I aniran a un càstig etern i els justos a una vida eterna».

Mateu, 25, 31-46

HISTÒRIA D'UN DIA, D'UN ANY A IGUALADA. SEGLES XIV-XV

Perico de Rexach s'aturà sota el portal de l'ermita de Sant Jaume Sesoliveres. Els peus, embolicats amb gruixuts draps, li feien mal. Feia molta calor i el camí, encara que no molt costós, havia estat feixuc; això sí, sense ensurts que trenquessin el ritme del pas, sense encontres desagradables amb assaltadors de camins (1), condemnats a viure dins la profunditat dels boscos, que robaven els viatgers malgrat que es tractés, com en el seu cas, d'un petit sarró on duia un

(1) JACQUES LE GOFF, *El hombre medieval. Los marginados*, pàg. 361. Alianza Editorial.

bocí de pa que li havien donat abans de marxar de l'Hospital de Santa Coloma (2).

Mentre rosegava el pa recordà que l'hospitaler li havia parlat d'un hospital a la vila d'Igualada i fent cas als seus peus decidí fer-hi estada.

Refé de nou el camí i al poc veié al fons d'una conca una petita vila emmurallada, envoltada d'hortos i vinyes.

Entrà pel portal de Capdevila; mentre travessava el pont del portal se sentien els crits d'un home, potser el portaler, (3) escridassant un parell de nens que, abocats sobre la barana del pont, tiraven pedres dintre el fossar de la muralla (4).

Es trobava al carrer de l'Argent, anomenat així perquè en una de les seves torres es guardava l'argent o plata de l'església i també els diners de l'erari municipal, segons li explicaren els vilatans (5).

S'aturà sota les porxades del carrer a la vora d'una taula on venien fruita (6). Tres homes discutien aferrissadament sobre la bondat de la crida que els batlles per al rei i per al Monestir de Sant Cugat, com a representants dels senyors de la vila, havien presentat, en la qual manaven que tots els que tenien taules als carrers públics, acudissin a mostrar el títol de la concessió per poder vendre els seus productes (7).

Aprofità el moment en què la discussió baixà de to per acostar-s'hi i preguntar-los on podia trobar l'hospitaler. Un d'ells, mirant-lo amb certa curiositat i desconfiança, li explicà que havia d'anar al cementiri nou, situat al costat de l'església gran i allà segur que el trobaria. Feia poc havien tocat a morts i com que l'hospitaler, en aquesta vila, era a la vegada fesser, segur que estaria preparant l'enterrament (8).

Així ho féu; s'endinsà dins la vila i arribà a la plaça del Blat.

Sota les porxades s'apilaven desenes de sacs de blat. En l'almoidí (botiga i magatzem de blat) un tragner carregava de sacs la carreta mentre un altre, amb un garrot a la mà, perseguia dues gallines que li havien foradat un parell de sacs i havien deixat els grans escampats per la plaça per joia de la resta d'aviram i pardals (9). Al costat de l'església va trobar l'hospitaler al cementiri (10).

(2) JOAN SEGURA Pvre., *Història de Santa Coloma*.

(3) JOAN SEGURA Pvre., *Història d'Igualada*. El Portaler, pàg. 282

(4) JOAN SEGURA Pvre., *Història d'Igualada*. Ponts dels Portals, pàg. 282

(5) JOAN SEGURA Pvre., *Història d'Igualada*. Carrer de l'Argent, pàg. 295

(6) JOAN SEGURA Pvre., *Història d'Igualada*. Porxes del carrer de l'Argent, pàg. 304.

(7) JOAN SEGURA Pvre., *Història d'Igualada*. Taules o botigues, pàg. 304.

(8) FERRAN GARCIA. *Funcions de l'Hospitaler*. Comunicació presentada al Congrés d'Història de la Medicina. Ripoll 1991

(9) JOAN SEGURA Pvre., *Història d'Igualada*. Crida per evitar lo dany que l'aviram feia en la plaça, pàg. 102.

(10) JOAN SEGURA Pvre., *Història d'Igualada*, pàg. 286.

Mentre l'esperava al peu de l'església sonà un trompetí. Era el so previ a la lectura d'una crida. En aquest cas parlava d'un jove pelegrí que venia del Sant Sepulcre i que en estat d'encantament per la fada Morgana havia estat empresonat.

Ell havia jurat al gloriós Sant Bartomeu apòstol, que si era alliberat vindria a vetllar-lo a la Capella d'Igualada la vigília de les festes, que en aquesta vila es celebren amb motiu del seu patró (11).

Arribà l'hospitaler, calb amb l'esquena arquejada i una mirada sense expressió, i fent-li un gest perquè el seguís, es posà a caminar davant seu.

Travessaren una plaça que desprenia una olor característica. En un primer moment no va saber reconèixer-la, al poc s'adonà dels munts d'escorça que s'aplegaven al seu entorn (12).

Entre els munts d'escorça una colla de joves es divertien «*tirant la barra*», joc que consistia a tirar una barra de ferro i qui la tirava més lluny guanyava (13).

Per fi arribaren a l'hospital.

L'hospitaler assenyala una màrfaga de palla. L'habitació era fosca i no massa ventilada. Hi havia altres màrfagues i entre elles va distingir un jove que estava dormint plàcidament. Seria el jove pelegrí encantat?

L'habitació es comunicava amb una sala més gran. Hi havia una taula envoltada de bancs i en una de les parets penjava una creu de mida natural, que segons li explicà l'hospitaler, era d'un pelegrí que es dirigia a Sant Jaume de Galícia i que morí a l'hospital.

L'estança era més lluminosa i en ella s'enllaçaven dues habitacions més, amb cinc llits, cadascun d'ells diferents, fruit de piatoses donacions dels habitants de la vila. L'hospitaler li preguntà si volia menjar. Com era de suposar, ell no es va negar pas i mentre el pensament del plat d'escudella li ofegava la gola, es dirigí a la Capella per donar gràcies a Déu i a Sant Bartomeu de tots els béns que li havien atorgat en aquella jornada.

LA POBRESA EN LA BAIXA EDAT MITJANA

Podríem definir la pobresa com l'estat en què una persona no pot satisfer aquelles necessitats que la societat considera mínimes, sense rebre ajut dels altres. Es considera grau extrem de pobresa la impossibilitat de poder disposar de tots els requeriments bàsics per sobreviure.

Aquestes necessitats, durant l'edat mitjana, les podríem concretar en la manca

(11) JOAN SEGURA Pvre., *Història d'Igualada*. Crida a la Festa de Sant Bartomeu, pàg. 167

(12) JOAN SEGURA Pvre., *Història d'Igualada*. Plaça del Tany, pàg. 296

(13) JOAN SEGURA Pvre., *Història d'Igualada*. Tirar la Barra, pàg. 206

d'aliments, habitatge o treball, la majoria de vegades ocasionades per èpoques de males collites, sequera, malaltia, etc., que portaven les persones dels estaments més baixos a la pobresa i si aquesta no es remeïava, a la marginació.

L'home davant la pobresa. La «Revolució de la caritat»

Durant els segles XII-XIII es produeix una transformació en la forma d'entendre i sentir la pobresa.

André Vauchez l'anomena «*Revolució de la caritat*» i la situa als anys 1130 i 1260. Aquesta revolució es basa sobretot a considerar l'assistència al desvalgut com un mitjà de salvació per aconseguir la gràcia divina.

Un dels fets més rellevants que porta a aquesta «revolució» és la incorporació del laic en l'atenció al pobre, i la pèrdua de l'exclusivitat que fins aleshores havia liderat l'església (14).

El temor al judici final fa que l'home prengui actituds per evitar de ser condemnat als inferns i la pràctica de la caritat, seguint les indicacions dels evangelis, és la més efectiva.

La por de l'home de la baixa edat mitjana a ser jutjat es posa de manifest en les pintures murals que ens han arribat fins als nostres dies. El Judici Universal de Benozzo Gozzoli del cementeri monumental de Pisa, (segle XIV) n'és un bon exemple. Escenifica un infern monstruós i violent, on es mutila el condemnat i se'l tortura eternament.

El protagonisme del laic com a impulsor d'aquesta «*revolució de la caritat*», està reforçat per l'enfortiment i la renaixença de les societats urbanes.

La ciutat pren un paper rellevant, que comporta modificacions en la mentalitat de l'època.

S'instaura una economia mercantil, on els diners van prenent cada vegada més força i alteren, fins i tot, l'escala jeràrquica vigent.

Al poder civil, basat en el llinatge, i a l'església, es va sumant el de la riquesa monetària. Els prohoms de les ciutats, amb l'ajut de la corona, es van igualant en situació jurídica i en poder a la baixa noblesa.

Aquesta transformació de la societat també afecta l'església.

Apareix un nou impuls d'evangelització, amb un intent de tornar a les fonts del nou testament com a model de vida cristiana, sublimant la pobresa com a estil de vida a imitar de Crist.

Fruit d'aquest pensament neixen els ordes mendicants, els franciscans o dominics, que desperten l'admiració de la gran majoria de pobles i viles i el recel de l'autoritat eclesiàstica.

(14) *Floraison des fondations Hospitalières. XII-XIII siècle. Histoire des Hospitaux en France.*

Assistim a una certa idealització de la pobresa i a un revifament dels sentiments de misericòrdia i caritat basats en el cristianisme.

La presència constant de la mort i el perill de no ser un dels escollits fa que la caritat s'utilitzi com a eina de salvació.

Però la pobresa no sempre ha estat vista de la mateixa manera.

Durant l'alta edat mitjana el seu tractament estava reservat als bisbes com a representants de Crist i als ordes monàstics, mentre que la societat, segons els escrits de Gregori de Tours, tractava el pobre amb hostilitat i despreci (15).

El reeixir del concepte de la virtut de la pobresa, en la baixa edat mitjana, es manifesta amb un creixement d'institucions de caritat i dels ordes mendicants.

Tipus de pobresa

Aquesta sublimació del pobre no era generalitzada i ens equivocàriem si penséssim que el captaire sempre despertava sentiments d'afecte.

Podríem diferenciar entre :

1. La «*pobresa voluntària*», que inclouria els seguidors dels ordes mendicants acceptats i admirats per la societat.

2. La «*pobresa accidental*», que són els pobres vergonyants.

Són membres de la parròquia i per algun infortuni, malaltia, accident, etc. perden el seu estat de benestar i reben l'ajut sense necessitat de mendicar pels carrers.

3. La «*pobresa permanent*» Són els pobres desconeguts, els anomenats pobres de solemnitat o «*pauperes Christi*»; és a dir, mendicants, captaires, indigents.

Són els que caracteritzen el paisatge de les ciutats i les portes de les esglésies i places principals. Dins d'aquest grup estarien els marginats, els indigents de professió, a qui es relaciona amb baralles, borratxeres, robatoris, etc., amb el pecat i que no compten amb la confiança dels ciutadans ni amb el mateix ajut.

4. La «*pobresa ocasional*» com són els pelegrins. Formen part dels pobres voluntaris que no tenen perquè ser membres d'un orde de mendicants. També reberen l'auxili, l'hospitalitat i la simpatia de la gent de l'època.

És la caritat un sistema per abolir la pobresa?

El sistema d'assistència al pobre es basa en l'almoïna i en la fundació de centres d'acolliment com els hospitals.

La caritat amb els pobres no és un mitjà per tractar i suprimir la pobresa com

(15) BRONISLAW GERENMEK. *Historia de la miseria y caridad en Europa*. La Piedad y la Horca, pàg. 23 Alianza Editorial.

a problema social i humà, sinó que està motivada per un interès personal, que és procediment eficaç per aconseguir la salvació.

En la vida de Sant Eligi llegim: «*Déu hauria d'haver donat riquesa a tots el homes, però ha volgut que existeixin pobres perquè els rics tinguin ocasió de redimir els pecats*».

És el que s'anomena «*economia de la salvació*», en què el pobre actua com a mitjà i no com a home (16).

Podríem dir que el pobre és l'instrument que permet la salvació del ric.

ASSISTÈNCIA A LA POBRESA ALS SEGLES XIV-XV

Seguint en la ja comentada «*economia de la salvació*» podem agrupar els destinataris d'aquestes deixes en els següents apartats:

1. Hospitals

S'ha d'entendre com a llocs d'acolliment al pobre; no té res a veure amb el concepte actual d'assistència sanitària. La seva funció és d'asil i hospitalitat, seguint les directrius cristianes.

Durant la baixa edat mitjana i coincidint amb el ressorgiment urbà, apareixen nous hospitals en la majoria de ciutats el fundador dels quals, a diferència dels existents fins aleshores, era una persona laica.

També hem de tenir en compte les leproseries o cases de mesells.

2. Causes pies

Dins d'aquest grup podem diferenciar els llegats atorgats per:

- *Lliberar captius*: el perill d'abjurar de la fe dels captius cristians en poder dels sarraïns suscita la compassió i el record dels testadors (17).

Els mercedaris recollien els diners de les deixes que s'havien dipositat en cada parròquia i es traslladaven als països on estaven presoners per alliberar-los.

- *Ajut als pobres vergonyants*: eren els pobres que residien dins l'àmbit d'influència de la parròquia i la seva condició venia donada per alguna vicissitud

(16) BRONISLAW GERENMEK. *El «ETHOS» medieval de la pobreza y la realidad social*. La Piedad y la Horca, pàg. 27 Alianza Editorial.

(17) NÚRIA COLL. *Documentación notarial relativa a los pobres en la Cataluña del siglo XV*. Documentos del siglo XV sobre redención de cautivos, pàg. 298

que havia ocasionat el seu estat de pobresa.

Per al seu auxili s'instaurà en les parròquies el que s'anomena el bací o plat dels pobres vergonyants (18).

Els administradors del bací eren laics i s'encarregaven de rebre, administrar i distribuir les almoines.

- *Ajut als pobres de solemnitat*: les deixes que ells rebien consistien en almoines i vestits (els més vells, ja que el nous, eren per als pobres vergonyants).

Els pobres que rebien roba solien ser els encarregats d'acompanyar el difunt a la sepultura i, de vegades també, de dur els ciris o torxes enceses durant tota la cerimònia fúnebre (19).

«L'Almoina» va ser una altra de les institucions, de la qual es varen beneficiar els pobres desconeguts i pelegrins.

Les més conegudes són les de les catedrals, però també existia en les parròquies, principalment dirigides als pobres vergonyants.

Es crearen els menjadors de l'almoina, que oferien un àpat al dia. S'arribà al costum de donar uns censos fixos per tal d'alimentar un o més pobres. Quan els diners deixats pel fundador no es podien cobrar qui ho patia era el pobre, que se'l feia fora del menjador fins que el seu benefactor satisfés el deute (20).

- *Ajuts a donzelles pobres a marinar*: El seu objectiu era subvenir les dificultats de noies per poder-se casar, és a dir, proporcionar-los un dot, ja que una noia sense dot difícilment podria contraure matrimoni (21).

- *Misses i aniversaris*: Les misses eren molt sol·licitades per les persones que feien testaments; dins d'aquest apartat tindríem els beneficis, és a dir, els censos que es donaven a un capellà a canvi de dir misses en favor de la seva ànima.

També s'oferien deixes a les «taules» dels monestirs, la qual cosa comportava l'obligació d'assistir a l'enterrament del donant i pregar pel bé de la seva ànima durant els dies que es mengés amb els seus diners (22).

(18) MANUEL RIU *La ayuda a los pobres en la Barcelona Medieval: El «Plat dels pobres vergonyants» de la parròquia de Santa M. del Mar*, pàg. 789, Lisboa 1973.

(19) CARMÉ BATLLE/MONTSERRAT CASAS: *La caritat privada i les institucions benèfiques de Barcelona segle XIII*, pàg. 157.

(20) PRIM BERTRAN. *Alguns aspectes de la caritat eclesiàstica i privada a Lleida segles XIV-XVI*, pàg. 12

(21) CARMÉ BATLLE/*La Seu d'Urgell medieval: La ciutat i els seus habitants*, pàg. 143

(22) CARMÉ BATLLE/MONTSERRAT CASAS: *La caritat privada i les institucions benèfiques de Barcelona segle XIII*, pàg. 159

Aquest ambient propici abraça totes les esferes. Així, veiem com Joan I manà que distribuïssin els diners de les causes pies entre «*pauperibus verecundantibus, puellis maritandis, captivis redimendis, misis celebrandis et aliis piis ac meritoribus causis*».

L'«ECONOMIA DE LA SALVACIÓ». IGUALADA SEGLES XIV-XV

A Igualada, com a la resta de viles de Catalunya, ens trobem amb la mateixa forma d'entendre i exercir la caritat.

Seguint la pauta que hem analitzat anteriorment tenim:

INSTITUCIONS

Hospital de Sant Bartomeu

La seva data de fundació és desconeguda. La primera referència escrita és del 1282. És un hospital civil situat en el seu origen fora de la muralla.

OBRES PIES

Almoines per alliberar captius

En les parròquies hi havia el bací per alliberar captius, on es recollien les donacions. Era administrat per la vila que nomenava cada any el seu administrador.

Ajut als pobres vergonyants

Membres de ple dret en la comunitat que per algun motiu havien caigut en l'estat de pobresa. Les autoritats locals, conjuntament amb la parròquia, promouien l'ajut a aquests vilatans amb la institució del bací o plat dels pobres vergonyants; però a més a més es crearen fundacions particulars que també tenien en compte aquest col·lectiu.

De les fundacions particulars cal mencionar:

- *L'almoina d'en Pere Sabata*: Notari igualadí que fundà una almoina per als pobres i que es repartia cada diumenge a la porta de l'església de Santa Maria (23).

(23) JOAN SEGURA Pvre., *Història d'Igualada*. Almoina d'en Sabata, pàg. 111

No era una almoina dirigida només als pobres vergonyants sinó a totes les causes pies que els administradors de dita almoina cregueren necessàries.

Aquesta almoina comptà amb el respecte i la confiança dels igualadins i era administrada pel consell de la vila (24).

- *L'almoina d'en Pedriça*: Bernat Pedriça, apotecari igualadí, nomenà hereu en el seu testament, el 1401, el seu fill Vicenç, amb la condició que si moria sense fills, la seva herència la rebés el seu fill Bartomeu, i si moria sense fills passés a Berenguer, fill també de Bernat Pedriça. En cas de mort d'aquest últim l'herència es dividiria en tres parts iguals, una per a l'almoina de Sabata, l'altra per a l'hospital i l'altra per al seu nebot Pericó (25).

Primer morí en Berenguer, després en Pericó i posteriorment morí Vicenç, sense fills. Va passar tota l'herència a Bartomeu. En morir Bartomeu donà els béns paterns a l'Almoina de Sabata i a l'hospital, com havia estat voluntat del seu pare, i deixà els seus béns propis per a causes pies als pobres i a dotar donzelles.

Analitzant el llibre de comptes de l'almoina de Pedriça (26) veiem que els destinataris són sobretot les «ajudes per maridar» i algunes d'aquestes van dirigides a familiars i parents. També es tan presents els pobres i més freqüentment, en dades assenyalades en el calendari litúrgic, trobem donacions al monestir de Sant Agustí, com deixes per dir misses d'aniversaris.

Mostrarem algunes de les donacions que figuren en el llibre de comptes de l'almoina de Prediça on es mostra aquesta diversitat:

- *Item pos en data. Quatre solidos sis diners los quals he donat an Bernat Riembau per ajuda de maridar N-Angelina filla sua ham albara.*

- *Item pos en data. Vuit solidos los quals distribui dimecres a II de Novembre, lo jorn dels morts per les animes dels difunts per amor de Deu en fer absoldre, elegir los set .... e bacins e alguns pobres vergonyants.*

- *Item pos en data. Sis solidos los quals destribui en les festes de Nadal MCCCCLX entre alguns lochs pobres per amor de Deu.*

- *Item pos en data. Vint e nou sous, los quals he tremesos en Pere Ponç dela vila de Agolada per destribuir los entre los preveres e frares dels agostins per hun anniversaari qui ses celebrat en la vila per les animes dels difunts. ha ni albara. fou en lo mes de Març any MCCCCLVIII los quals li tremis dijous a V de Abril any damunt dit per en Bernat Domenech traginer de la dita vila.*

(24) Trasllat del Capbreu dels censals de l'almoina d'en Sabata (AHCI.API)

(25) Testament Bernard Pedriça 11-Març 1401 (AHCI Llibre 397 foli 19)

(26) Capbreu Almoina d'en Pedriça (AHCI 04/02 006)

En els testaments es fan constar donacions de roba o bé diners dirigits als pobres.

- *L'almoina de la botiga del blat*: A Igualada sembla que no es va instituir cap menjador de l'almoina, però sí que trobem una institució benèfica lligada a l'anomenada botiga del blat.

Estava situada a la plaça del blat, actual plaça de l'Ajuntament, on es realitzava la compra i la venda dels cereals que es recollien en les collites, i en temps de manca de blat s'encarregava de comprar-lo i distribuir-lo entre els vilatans. Depenia de la Universitat i, segons figura en alguns documents, fa pensar en l'existència d'una almoina en parlar de «*la botiga del blat de l'almoina*» o referint-s'hi com el «*blat de l'almoina*».

«Item volgueren i ordenarem del blat de la almoina, lo qual cascun any en les festes de Nadal se acostuma a donar por los almoners de la dita vila per amor de Déu entre los singulars pobres de la dita vila.... E tot ço qui restara del capbreu de la dita almoina, fetes les dites coses, i així mateix deduits los altres carecs ja acostumats de la dita almoina, sia tot lo restant donat e distribuït por los dits almoners en doncelles a marinar de dita vila segons la costum» (27).

«Item volgueren e ordenarem que per los administradors de la botiga del blat de la almoina, sien donades quatre quaters de forment, de les quals sie fet pa, lo qual pa serveixi en aquells que iran a la professio» (28).

Podem extreure d'aquests documents que dita almoina comptava amb els seus administradors i que la seva activitat anava més enllà de l'almoina per Nadal «*deduits els altres càrrecs ja acostumats de l'almoina*» i que actuava sobre altres causes pies.

En la nostra vila és ben segur que amb motiu de dates assenyalades o en actes religiosos s'oferís pa als pobres a la porta de l'església.

D'aquests fets ens parlen les crides per anar a processons com per exemple, la del 16-4-1402, que es va fer a Montserrat per demanar pluja. *«Item que del blat que la vila havia comprat per prestar als menesterosos, s'en molguesin tres quaters per fer pa per donar als necessitats que anessin a la professor»* (29).

O la del 15-maig 1444: *«Item volgueren e ordenarem que per lo honrat Bernat Queralt conceller e bossier sien donades e distribuïdes en la professor propra vinent dues quateres de forment en pa cuit, les quals sien donades per amor de*

(27) Consell general 21-1-1444.Llibre de la Universitat AHCI

(28) Crida 1 maig 1443 Llibre de la Universitat AHCI

(29) Crida 16 abril 1402 Llibre de la Universitat AHCI

Deu en pa cuit a los singulars de dita vila, indigents, a coneguda dels dits honors» (30).

Una altra de les iniciatives que sortí del consell de la vila, celebrat «*El 6 d'abril, Pasqua del Senyor, 1343*», fou l'almoïna que mossèn Segura anomena dels gremis per «*remey de les animes dels habitants de la dita vila y de tots los fidels difunts*». Cada menestralia o ofici nomenava dos administradors i captadors de les almoïnes entre la gent del seu ofici a fi que «*se façe y done caritat en dita vila als pobres de Deu: la qual caritat se començarà en la festa de l'Asensió del Senyor primer vinent y despres cada any perpetuament en la mateixa festa*» (31).

En parlar dels pobres de Déu segurament es refereix al de solemnitat o *pauper Christi*, encara que en tenir un origen gremial segur que ajudaria els pobres vergonyants relacionats amb la professió.

LES CAUSES PIES A PARTIR DELS TESTAMENTS

Durant la baixa edat mitjana tota persona que tingués algun bé o propietat feia testament, ja que si moria sense testar una part dels seus béns passava a mans dels senyors o de l'església. Un altre motiu, no menys important, era que a partir de les deixes per l'ànima, s'intentà aconseguir un acte de conciliació amb Déu i s'assegurà que després de la seva mort es continuaria resant i demanant indulgència pels seus pecats.

A Igualada els primers testaments que ens han arribat daten de 1282, però l'origen de la notaria és anterior, l'any 1189.

En un principi la notaria era un privilegi de l'església i estava lligada directament al rector.

El rector era qui escrivia i donava fe dels contractes i actes que se li exposaven.

Aquesta situació es mantingué fins a l'any 1302 en què es creà la figura de l'escrivà, que va ser l'encarregat de redactar tota la documentació notarial, ja que era un càrrec de nomenament reial.

En l'Arxiu Comarcal d'Igualada el primer llibre de testament data de 1330. És la primera vegada que els testaments estan units en un volum; els anteriors es troben barrejats amb la resta de la documentació notarial.

Abans de començar a exposar els resultats obtinguts de l'estudi dels testaments del període 1330-1469, en què es fan deixes a l'hospital de Sant Bartomeu, parlarem de les parts que caracteritzen un testament.

(30) Consell 15-maig 1444 Llibre de la Universitat AHCI

(31) JOAN SEGURA Pvre., *Història d'Igualada*, pàg. 113

1. Protocol

En tots els testaments, en els protocols inicials, figura la «*invocatio*», és a dir, la invocació a Déu o a Crist. Aquesta segona és la més utilitzada «*In Christi nomine*», malgrat que a vegades és més extensa com «*In Cristi nomine qui solita pietate nemine vult perire, immo omnes in eo sperantes salvat et custodit et ad perobratam paradisi gaudia feliciter perducit*» (32). Després hi figura el nom de la persona que fa el testament i el lloc on viu. Si és varó ve el seu nom i cognom i en alguns casos l'ofici «*Ego Guillelmus Bergayo sutor*» (33). Sempre hi figura si el testador és prevere o té càrrec eclesiàstic.

En el cas de les dones, ve el seu nom acompanyat del nom i el cognom del marit o pare, i s'especifica si és viu o mort: «*Guillemoneta, uxor Guillelmi Roges quondam*» (34). En el cas d'un menor, es fa referència al fet que té potestat per testar.

Posteriorment consta l'estat de salut «*In Infirmitate de qua mori timeo*» o «*Altissimus corporea sanitate vicens*» i la integritat intel·lectual «*In mio pleno sensu et memoria mea integra et loguela mea manifesta, facio et ordino testamentum*» per passar a detallar els que escull per marmessors, és a dir, les persones nomenades pel causant per tal que tinguin cura de complir i executar la seva darrera voluntat. Gairebé sempre hi figura un membre de la família o algú relacionat directament amb les deixes.

2. Disposicions

Una vegada anomenats els marmessors i un cop expressada la seva voluntat de pagar els deutes que ell hagi pogut deixar pendents, passem al primer gran bloc, les deixes per l'ànima:

«*Consequenter accipio de bonis meis pro anima mea et perentum meorum omniumque fidelium defunctorum*» posant la quantitat econòmica global que hi destina i que aquesta ha de servir per sufragar les despeses de l'enterrament, almoines, misses i causes pies que el testor detalla, la majoria de vegades, de forma minuciosa.

Una vegada especificades, sempre finalitza l'apartat dient que la resta es dediqui a la seva sepultura i a altres causes pies que els seus marmessors creguin oportunes. «*Residuum veco dictarum.... factis sepultura novena et capite anime*

(32) Testament de Bernard Salellis 9 octubre 1384.(API 395 pàg. 27 AHCI)

(33) Testament de Guillelm Bergayo 24-febrer 1449 (API 402 pàg. 46 AHCI)

(34) Testament de Guillemeta dona de Guillelm Roges 18 novembre 1422 (API 400 pàg. 17 ACI)

meis que fieri volo et mando bene et honeste prout decet detur, dividatur et distribuatur per dictos meos manumissores et ad eorum noticiam in missis elemosinis et aliis piis causis».

A continuació ve l'altre gran apartat, que són les deixes a les persones físiques, gairebé sempre els fills i parents. Les quantitats econòmiques són molt més importants que l'anterior i s'anomena l'hereu universal. Aquest acostuma a ser un familiar o una institució benèfica com l'hospital de Sant Bartomeu o l'almoïna de Sabata i en alguns casos es nomena hereu a l'ànima.

També trobem fórmules que combinen les anteriors, és a dir, es deixa com a hereu universal el fill, però amb la condició que si mor sense fills l'hereu sigui una institució benèfica.

3. Escatocol

Arribem al protocol final del document o escatocol. S'hi fa constar la data en què s'ha elaborat les signatures del testador i els testimonis que en donen fe.

METODOLOGIA

S'han revisat 960 testaments que pertanyen al període comprès entre l'any 1318-1469 (no hi ha un llibre de testament per al període 1470-99 al fons de l'API).

Fins a l'any 1329 es troben entre altra documentació de l'arxiu notarial. A partir d'aquesta data ja estan agrupats en volums i formen els llibres de testaments.

El nombre de llibres estudiats ha estat d'onze.

Dels 960 testaments s'han seleccionat tots aquells en què figurava una deixa a l'hospital, o que el declaraessin, en primera o segona instància, hereu universal.

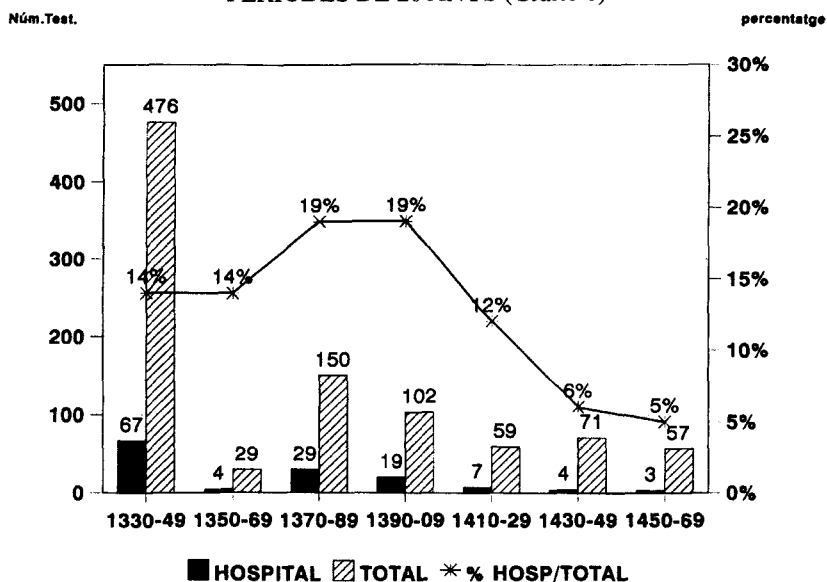
No s'han tingut en compte aquells en què no estigués clarament especificat que el destinatari fos l'hospital o hi hagués dubtes entre altres institucions, com per exemple, les deixes que en alguns documents figuren com a «*Sant Bartomeu*» podrien anar destinades a la Capella de Sant Bartomeu, a l'hospital o a l'altar de Sant Bartomeu (26 testament 1341-1348).

S'han seleccionat un total de 149 documents.

L'HOSPITAL DE SANT BARTOMEU EN LES DEIXES POST-MORTEM

Si agafem els 960 testaments i els ordenem en períodes de 20 anys, diferenciant els que fan deixes a l'hospital, obtenim el gràfic 1. Cal constatar que ens agradaria tenir sobreposat el número d'habitants que vivien a la vila en cadascun d'aquests períodes, però aquestes dades són avui dia desconegudes.

NÚM. TEST. AMB DEIXES HOSP. / NÚM. TEST. TOTALS PERÍODES DE 20 ANYS (Gràfic 1)

Consideracions demogràfiques

El primer fogatge és de 1359 i xifra els habitants d'Igualada en 179 focs. Un segon fogatge data de 1365 i ens parla de 206 focs, és a dir, 825 habitants aproximadament. Es situa Igualada com a la vila més poblada de la Conca d'Òdena i del que avui anomenem comarca de l'Anoia.

No es disposa de cap recompte anterior i és ben segur que la població no presentava un creixement progressiu, més aviat oscil·lava dependent de les males o bones collites, dels brots epidèmics o altres calamitats que eren freqüents a l'època.

Igualada també va patir les conseqüències de la crisi que afectà tot l'Occident Europeu. S'introdueix a Catalunya l'any 1333 amb el conegut com «lo mal any primer» i es veurà agreujada l'any 1348 amb l'epidèmia de pesta.

La depressió continuarà durant tot aquest segle i el següent a conseqüència de les males collites, guerres, etc.

Passen de 206 focs a l'any 1365 a 143 a l'any 1497, és a dir, una pèrdua en percentatge del 69% (35). Aquesta decadència queda reflectida en la multitud

(35) JOSEP IGLESIES *Evolució demogràfica de la Comarca d'Igualada*. Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada, pàg. 11

de crides que es fan des de la universitat per fer processons i rogatives contra les plagues de llagostes, sequera, etc., en què es demana la intervenció divina.

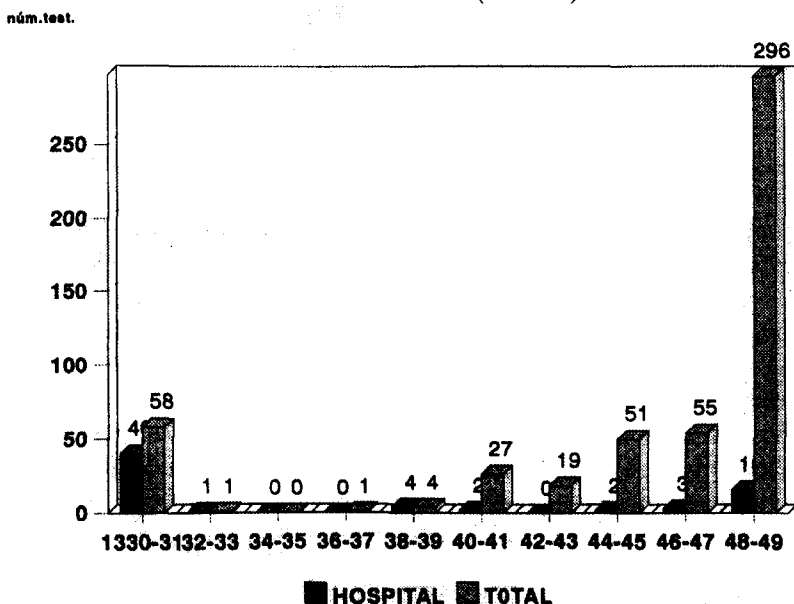
Resumint, podríem dir que la població de la vila d'Igualada realitza un creixement oscil·lant fins a mitjan del segle XIV per anar perdent població fins a finals del segle XV.

Anàlisi del període 1330-49

En mirar el gràfic 1, la primera dada que crida l'atenció és la quantitat de testaments realitzats durant els anys 1330-1349; el nombre és prou important, 476, i ens diu que gairebé la meitat de la població es sentí en la necessitat de fer testament sense comptar els que ja l'havien fet amb anterioritat.

Si desglossem aquests anys es veu un augment important durant els anys 1348-49, que coincideix amb l'epidèmia de pesta negra, fet que ja era d'esperar però potser el més interessant és que la pesta suposa el 62%, és a dir, que el 48% d'aquests testaments responen a altres causes. (Gràfic 2)

NÚM. TESTS. AMB DEIXES HOSP. / TESTS. TOTALS
PERÍODE 1330-1349 (Gràfic 2)

Una part important d'aquest 48% es troba en els anys 1330-31, amb 58 testaments de l'època anterior «lo mal any primer». Buscant el motiu d'aquest augment tenim el comunicat del rei Alfons a un dels seus ambaixadors el Nadal de 1330,

que parla del patiment d'una gran sequera que portà a la carestia i a la fam, seguida d'un brot epidèmic segons s'extreu de les rogatives dirigides pel bisbe Ponç de Gualba a Barcelona contra la sequera (36).

La resta correspon a les dècades anteriors a l'any 1348, ja conegudes com a any de depressió.

Relació nombre testaments/densitat demogràfica

Passem novament al gràfic general. (Gràfic 1)

En el període 1350-69 veiem una gran davallada en el nombre de testaments; a part que alguns d'ells s'hagin pogut perdre, és lògic pensar que el nombre sigui baix, ja que en les dècades anteriors, la gran majoria d'habitants havien fet testament i a més s'havia produït una selecció natural, que afectà sobretot les persones més dèbil, els nens i la gent gran; això explicaria que el nombre de nous testadors fos reduït.

En els períodes següents, seguint dintre del context de penúria i depressió en què vivia la vila, el nombre de testaments va disminuir de forma progressiva seguint possiblement la tendència de l'índex de població.

La disminució de la població no només es va veure afectada per la mortalitat sinó també, com ens explica el prof. J.M. Torras (37), per l'emigració que aquests fets i la guerra civil de 1462-72 van portar a molts vilatans a canviar definitivament de lloc de residència.

Aquesta davallada de la població faria que disminuís també la proporció de testaments redactats en la notaria, sense registrar cap augment que faci pensar un motiu agut de mortalitat en aquest període.

Els testaments amb deixes a l'hospital

Veiem que durant els anys 1330-1389 la relació es manté entre 14-19% i a partir d'aquí va decreixent fins al 5% els anys 1350-69. Per explicar aquest fet caldrà estudiar el finançament de l'hospital en aquesta època: Si és la manca de confiança en l'administració del centre o conseqüència de la decadència que les institucions hospitalàries pateixen en tot el país i que porta a la fusió de multitud d'hospitals i tancaments de molts altres (38).

(36) ANTONI FERRET HISTORIA DE CATALUNYA . *Societat Catalana segle XIV*.

(37) JOSEP M. TORRAS *Les fructuacions demogràfiques dels segles medievals*, pàg. 50 *Història de l'Anoia*, vol II

(38) JOSEP M. COMELLES/ANGELINA DURAN. *Fusions Hospitalàries*, pàg. 111. *Hospital de Valls*

Cal destacar, en la lectura d'aquest gràfic (gràfic 1), que el percentatge de deixes no es veu afectat a l'alça en període d'epidèmia. Això ens parla, una vegada més, de la poca relació existent entre malaltia i hospital. L'activitat de l'hospital es pot veure incrementada per l'augment de la pobresa conseqüent a l'epidèmia, però no tant per la malaltia.

ELS TESTAMENTS AMB DEIXES A L'HOSPITAL DE SANT BARTOMEU

Centrem-nos ara en els testaments que durant els anys 1318-1469 van figurar entre les seves deixes a l'hospital de Sant Bartomeu.

En aquest cas es sumen als anteriors 16 testaments, que pertanyen als anys 1318-1329 i que no es troben dintre de cap llibre de testaments. Sumen amb els anteriors un total de 149 documents.

S'estudiarà cada una de les parts del document, que fan referència a l'autor i a les deixes per l'ànima:

SEXE

Si analitzem el sexe, tenim 86 homes i 63 dones; no existeixen diferències significatives en els períodes estudiats quant al seu nombre.

ESTAT DE SALUT

Abans de la depressió que afectà Catalunya en la dècada de 1330, el nombre de persones malaltes i sanes és gairebé igual, 53% de malalts sobre 47% de sans, encara que per poder fer aquesta afirmació caldria una mostra més important. (Gràfic 3)

A partir d'aquesta data es manté un 80% de persones malaltes sobre un 20% de persones sanes en el moment de fer testament excepte en els anys 1330-49, en què aquesta xifra es veu reduïda pel gran nombre de testaments en els quals no consta l'estat de salut.

Per aquest motiu hem calculat el percentatge de malalts/sans sense tenir en compte aquells en què no figura l'estat de salut. Hem obtingut una relació de persones malaltes, que va des del 73% al 100% en tots els casos excepte en el període 1310-1329, en què la relació és del 53% sobre els sans.

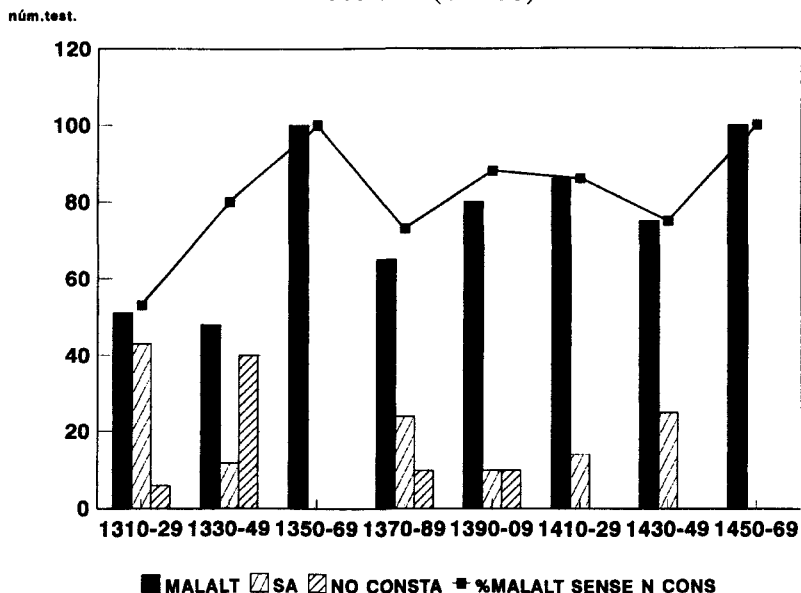
D'aquestes dades podem extreure:

-1. Que durant els anys de depressió que s'estudien, els habitants d'Igualada feien testament majoritàriament davant la possibilitat de morir «*In infirmitate de qua mori timeo*» i que per tant aquest podria ser un indicador de l'estat de salut de la vila.

-2. Que en la nostra sèrie s'observa una diferència en l'estat de salut en el moment de fer el testament abans/després de l'inici de la crisi del 1330.

% MALALTS / SANS TEST.

1310-1469 (Gràfic 3)

OFICI DEL TESTADOR

La major part dels oficis que són presents a les ciutats catalanes atenen necessitats econòmiques locals. Igualada, vila de referència de tots els pobles de la comarca, es caracteritza per una especialització mercantil.

En el recompte de població de l'any 1462 es descriu la professió de tots els habitants caps de casa. Un 41.8% correspon a pagesos, mercaders, bracers, sabaters i sastres. Un 10% a apotecaris, barbers, cirurgians, escrivans, metges, hostalers i notaris. Mentre que ballesters, beiners, bossers, corders, espasers, ferrers, fusters, paraires, sellers i tapissers ocupen el 18.1% de la població activa.

Aquests oficis ens dibuixen la massa social d'Igualada del segle XV (39). Aquesta es dividia, com a la resta de ciutats, en tres mans, també anomenats braços.

La mà menor estaria formada pels menestrals o artesans, que eren «el gros» de la població.

(39) JOSEP M. TORRAS, *Igualada centre mercader d'intercanvi comarcal*, pàg. 44 *Història de l'Anoia*, vol I

Eren els homes de la majoria d'oficis.

La mà mitjana serien els mercaders i les professions lliberals com notaris, metges, apotecaris. Mentre que la mà major estaria integrada pels homes que s'havien enriquit amb el comerç o la indústria i que vivien de les rendes. Dintre d'aquest grup, s'han inclòs els drapers, que aconsegueixen, a Igualada, un enriquiment i una influència social rellevant. Els eclesiàstics no formen part de cap mà (40).

En identificar a quina mà pertanyen els 149 testaments que s'han estudiat, 66 casos s'han pogut classificar segons l'ofici que hi constava. Les dones s'han distribuït a partir de l'ofici del marit.

En els que no hi figurava, s'han consultat els arbres genealògics familiars, estudiats i facilitats per Joan Cruz. S'ha obtingut la següent relació: 61% forma part de la mà menor; 18% de la mà mitjana; 10% de la mà major; 3% càrrecs eclesiàstics i 8% no classificables.

Com era d'esperar, segueixen un ordre decreixent de mà menor a mà major, però s'ha de recordar que aquesta proporció correspon als testaments que fan deixes a l'hospital, i que possiblement aquesta es pot veure afectada per una major sensibilitat per persones que estiguin relacionades de forma directa amb l'organització de la vila i, per tant, més sensibles a les institucions que aquesta administra, com és l'hospital.

ELS MARMESSORS

El marmessor era la persona nomenada per l'autor del testament per tenir cura que es complissin totes les clàusules de la seva voluntat. «...*Quos ut karius possum deprecor eis que confero potestatem quod distribuunt et dividant de bonis meis prout inferius invenerit ordinatum*».

Ha de portar a compliment llur missió dintre del termini fixat pel causant (41) «...*i que tot això es faci abans de treure el meu cadàver de casa meua*».

El càrrec de marmessor era retribuït amb un percentatge sobre el total de l'herència, a més de les deixes que en alguns casos se'ls fa.

En la sèrie de testaments que estudiem, en el 64% hi figura algun familiar entre els marmessors. D'aquests, en un 26% es troben dos parents entre els marmessors i en un 4% tres. És el nombre més freqüent el d'un, que s'observa en un 70%.

Anem a veure quins són els familiars en què els testadors dipositaven més confiança.

(40) CARMÉ BATLLE, *Els estaments urbans*. Història de Catalunya. Edicions 62, vol 3

(41) Testament de Pere Mateo Sabater 4-9-1346. API AHCI.

Diferenciem si l'autor és home o dona per veure si hi ha conductes diferents:

En els homes, en el 56% hi figura un familiar entre els marmessors; els més freqüents són el fill (30%), el germà (30%) i la dona (23%).

En les dones els trobem en el 72% del casos i són: el marit (42%), el fill (30%) i el germà (9%).

S'observa que la dona intervé molt menys en la gestió del testament del marit i en canvi ella el té més present en el moment de fer el seu. Possiblement aquesta proporció seria més alta si no fos perquè el 24% de les dones són vídues.

És un reflex del rol social de la dona en la societat que s'estudia.

Els marmessors que intervenen en cada testament varien entre un mínim d'1 i un màxim de 5, encara que aquest últim només apareix en un document (1:9%, 2:49%, 3:31%, 4:10%, 5:1%).

El nombre més freqüent és el de dos (49%). És la combinació més econòmica amb garanties de control.

DEIXES A L'ÀNIMA

Segons Christopher Dyer es recomanava a l'home medieval oferir un terç dels seus béns en obres religioses caritatives per a la salvació de la seva ànima, però la proporció acostuma a ésser molt més baixa (42).

Dintre d'aquestes deixes, a l'ànima es troben tant donacions a l'església com deixes als pobres o les institucions pietoses.

També hi ha donacions a clergues per dir misses en la seva memòria i per cobrir les despeses del seu enterrament.

Les aportacions per a l'ànima van variant en el transcurs del temps.(Gràfic 4)

Per analitzar aquests canvis s'ha calculat la mitjana aritmètica de cadascun dels períodes establerts fins ara. S'ha aglutinat els anys 1330-1369 i els 1430-69 perquè la mostra fos més representativa.

També s'ha calculat la mediana (Md) per evitar la influència dels valors extrems. Es considera aquesta la més apropiada i la que utilitzarem en tot l'estudi.

Com es veu, l'evolució de les deixes té un caràcter ascendent fins a 1370-89, arriba a uns valors de 300 sous (Md) i pren a partir d'aquí un camí descendent fins al 1430-69 amb la quantitat de 100 sous. Aquesta podria respondre a una disminució del poder adquisitiu i de les rendes per càpites d'aquests anys de decadència.

Però hi ha diferència en el comportament de les diferents mans?

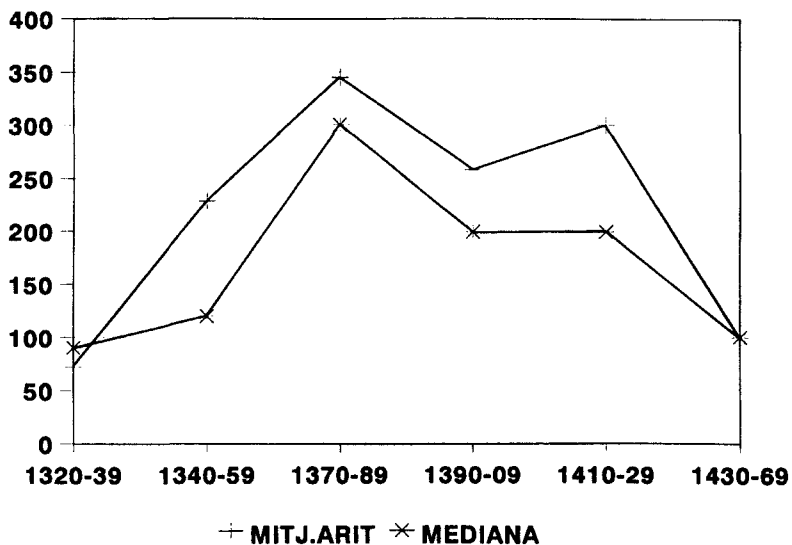
La quantitat de la deixa depenia de l'estatus social del testador?

Quant a la mà menor segueix la tendència general i la seva quantitat acostuma a anar per sota de les altres mans.(Gràfic 5)

(42) CHRISTOPHER DYER. *Niveles de vida en la edad media*, pàg. 315. Pobreza y caridad.

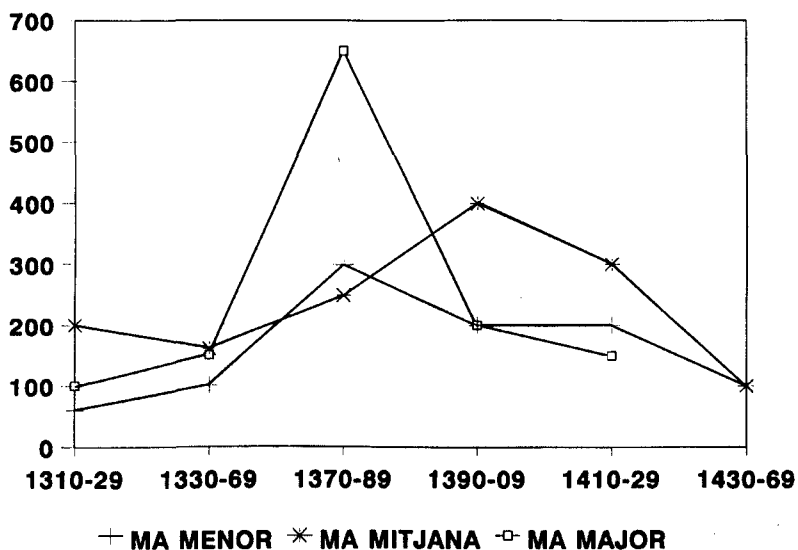
DEIXES A L'ÀNIMA ESTUDI ESTADÍSTIC MITJANA / MEDIANA (Gràfic 4)

Sous

MANS / DEIXES A L'ÀNIMA APORTACIÓ EN SOUS (Md) (Gràfic 5)

Sous

La mà mitjana es manté en una tendència a l'alça fins al 1390-09 per decaure posteriorment.

Mentre que la mà major té una conducta ascendent fins al 1370-89 s'aconsegueixen xifres molt superiors als 650 sous (Md) per descendre de forma brusca.

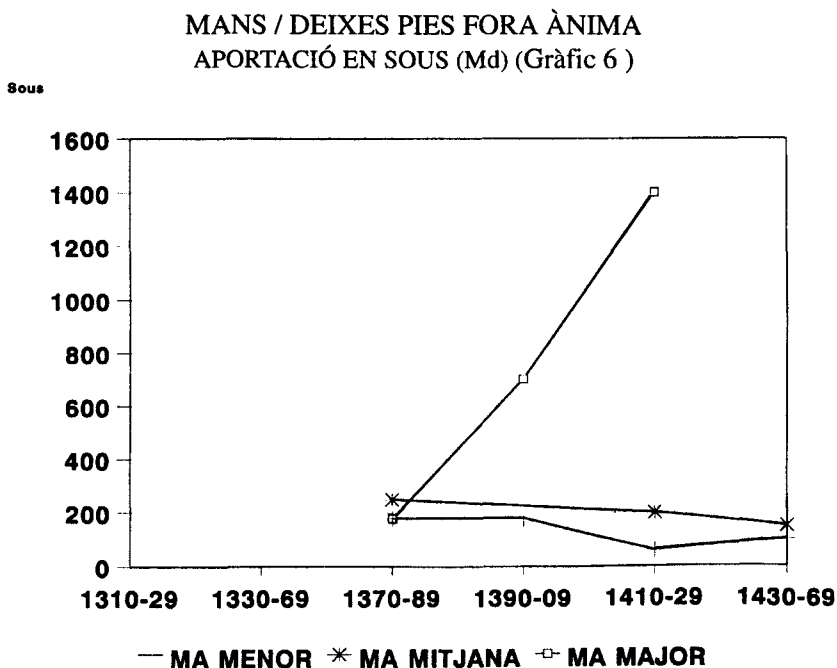
Seguint amb les hipòtesis que aquestes oscil·lacions responguin a les variacions de les rendes, es veu com la mà mitjana aguanta millor la crisi i manté la tendència ascendent durant 20 anys més que la menor, per decaure posteriorment.

Però el comportament de la mà major, a què és degut?

S'observa un canvi en el comportament de les deixes a causes pies a partir de 1370. Fins aleshores quasi bé totes les deixes que es feien en aquest concepte estaven dintre de l'aportació de l'ànima.

A partir d'aquesta data trobem donacions pietoses fora d'aquest apartat i en ocasions molt més quantioses.

Si quantifiquem aquestes deixes fora de l'apartat de l'ànima s'obté que: (Gràfic 6)

-La mà menor es manté per sota dels 200 sous.

-La mà mitjana té el mateix comportament però amb quantitats superiors, per sobre dels 200sous.

-La mà major té un comportament a l'alça i arriba a 1.400 sous.

És a dir, que el descens brusc de la mà major que s'observava en les deixes per l'ànima respon a un canvi de comportament, d'ubicació de les donacions a causes pies, i que si les sumem a les anteriors veiem que sempre es situa per sobre de les altres mans i amb diferències clarament significatives.

Si bé els anys de depressió ocasionaren una disminució en les deixes pioses en la mà menor i mitjana, les de la mà major no es van veure tan afectades.

En alguns casos el causant indica la forma de finançar les deixes per l'ànima, com Berenguer S'Alcatarra el 1331 « *per pagar els 200 sous que dono per l'anima es vengui una mula de pèl negre* » (43).

O Sibil·la, dona d'Arnau Busquets, que donà a més de 50 sous « *tots els meus vestits meinyes la capa de ratlles, la cota vermella i una caixa* » (44).

DEIXES PER CAUSES PIES

Passem ara a estudiar les donacions que els autors dels testaments feien a diferents causes pies, ja siguin dintre o fora de l'apartat de l'ànima.

Per estudiar els canvis de conductes s'han agrupat els testaments en quatre grups: 1310-29, 16 test.; 1330-69, 68 test.; 1370-99, 30 test; 1400-69, 31; perquè les mostres siguin més homogènies.

A l'altar de Sta. Maria

Sempre està present en tots els testaments, ja que era una deixa obligada a la parròquia. (Gràfic 7)

La quantitat que rep per persona és: 1310-29, 12 diners.; 1330-69, 2 sous.; 1370-99, 5 sous. Durant els anys 1400-69 s'observa un canvi d'actitud, en comptes de fer aportacions monetàries, es deixa una espelma d'una lliura, excepte en dos casos en què donen dos sous.

A cada altar

També apareix en tots els documents i no deixa de ser una aportació a la parròquia. La quantitat rebuda per persona és: 1310-99, 12 d.; 1400-69, espelmes de 1/2 lliura.

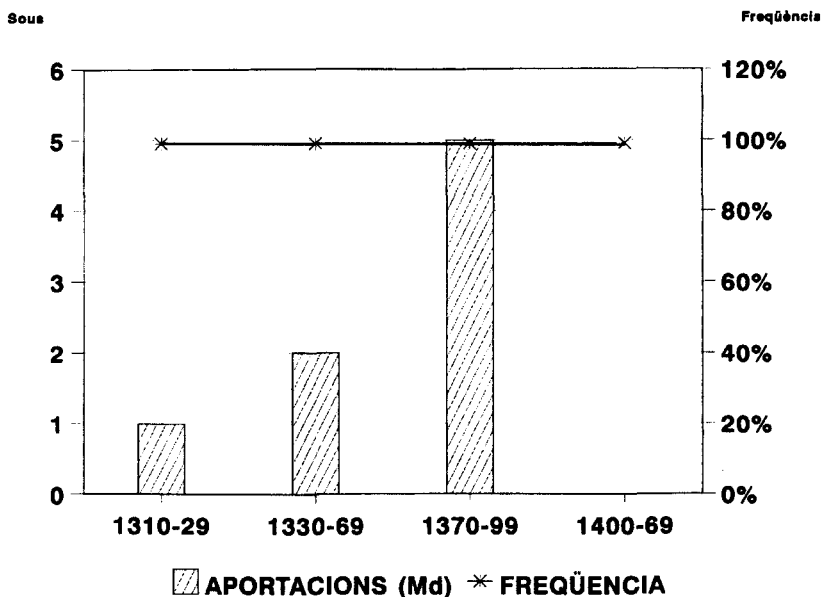
Les donacions que es fan a cada altar acostumen a ser, com a mínim, la meitat del que es dona a l'altar de Santa Maria, però en el primer període no es diferencia tant, sinó que ve com « *a cada alta de la parroquia de la villa* ».

(43) Testament de Berenguer Alcarra 21-2-1331-API 437/28 AHCI

(44) Testament de Sibil·la, dona d'Arnau Busquets API 20/127 AHCI

Aquí també es veu com a partir del 1400 les deixes són amb espelmes de 12 lliura, és a dir, la meitat del que es fa a l'altar major.

DEIXES ALTAR SANTA MARIA APORTACIÓ (Md) I FREQUÈNCIA (Gràfic 7)

Misses i aniversaris

L'encàrrec de fer misses en la seva memòria i la de tots els seus familiars difunts es converteix en una obsessió al llarg de tots els períodes. En l'intent de mantenir present el seu record es creen aniversaris, s'encarreguen misses, de vegades en nombre sorprenent com 100 misses a clergues, convents o a la parròquia, a canvi de censos, rèdits i aportacions econòmiques puntuals.

A partir del 1400 trobem una nova modalitat, les misses de Sant Amador. Eren 33 misses i es pagaven 33 sous.

En els aniversaris quasi sempre es crea un censal de 100 sous i moltes vegades es fixa la data en què s'ha de fer la missa, que acostuma a ser el dia de la seva mort o una festivitat litúrgica.

La freqüència en què apareix aquesta petició sense determinar qui en serà el beneficiari, és sobre un 30% en tots els períodes, excepte en el primer que baixa a un 3%.

Les aportacions econòmiques acostumen a ser de 50-100 sous per misses i de més de 100 sous per a aniversaris per fer censals.

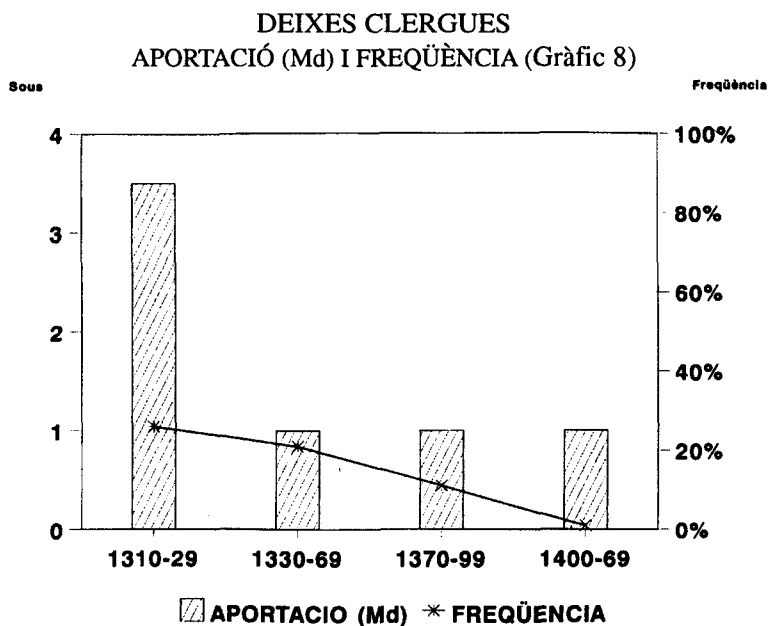
A partir del 1400 les deixes per a misses acostumen a ser de 33 sous per a les misses de Sant Amador.

A més de les misses que es demanaven, sempre acabaven l'apartat de les causes pies dient «*prout decet superfuerit volo et mano quod detur in missis, elemosinis et aliis causis ad noticiam dictorum meorum manumissorum*».

Deixes als clergues

Fins aproximadament l'any 1350 hi ha el costum de fer deixes als clergues sobretot als confessors, dels quals cal destacar Ramon de Font de Llop i Bartomeu Ferrer, per ser els més sol·licitats, amb donacions de 3.5 sous (Md) al 1310-29 i de 12 diners del 1330-1420.

La freqüència d'aquestes deixes són del 26% en els anys 1310-29; 21% en els anys 1330-69; 11% 1370-99 i de l'1% fins a l'any 1420.(Gràfic 8)

També hi figuren donacions a cada prevere amb l'obligació d'assistir a l'enterrament. La freqüència de deixes en aquest concepte en els diferents períodes és: 1310-29, 13% amb 12 diners; 1330-69, 17% amb 12 diners. Desapareixen a partir d'aquesta data.

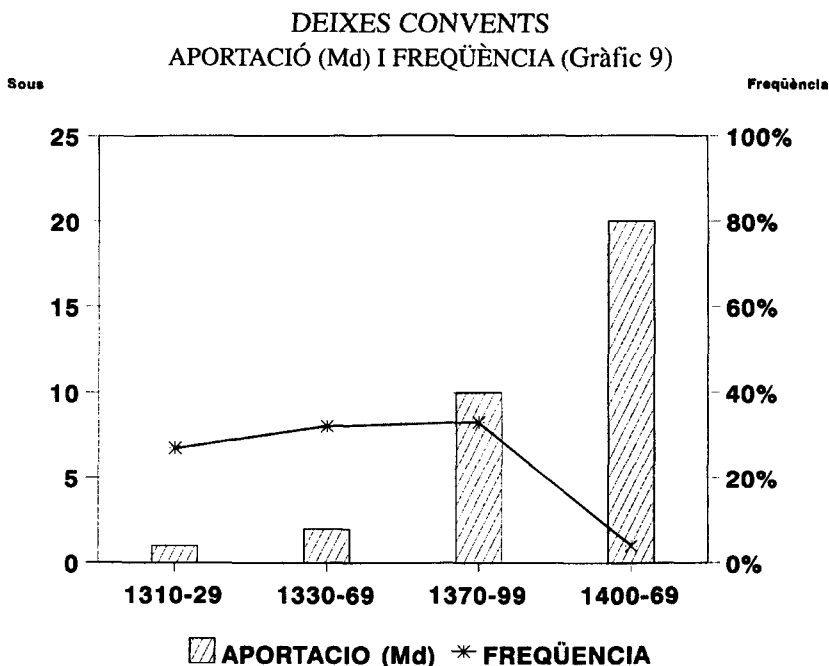
A partir del 1369 baixa la freqüència de donacions a clergues, que desapareixen pràcticament.

Deixes als convents

Durant els anys que Igualada no tenia cap convent, la universitat acudí als carmelites de Manresa, als framenors de Vilafranca i als predicadors de Manresa perquè anessin a predicar i reberen de la vila una pensió anual (45).

Les deixes que trobem i la seva freqüència és la següent: 1310-29, 27% amb 12 d.; 1330-69, 32% amb 2 sous; 1370-99, 33% amb 10 sous; 1400-60, 4% amb 20s.

A més de les deixes monetàries també s'ofereix en dos casos roba per vestir els frares o donacions a la taula del convent.(Gràfic 9)

No sempre les deixes van dirigides als tres convents; en els primers períodes 1310-69 les deixes són més selectives i apareixen amb menys freqüència els predicadors de Manresa.

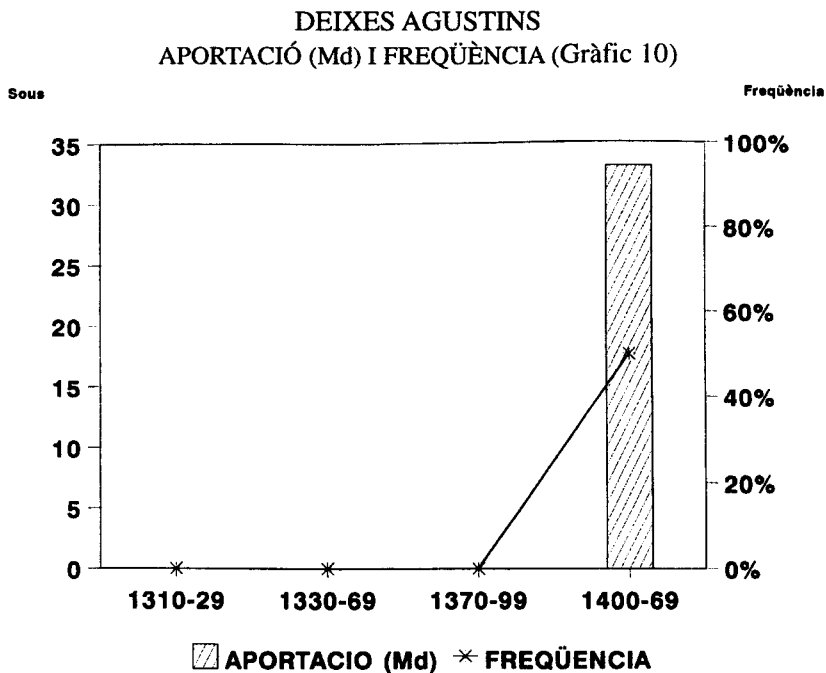
A partir del 1370 sempre les donacions van dirigides als tres convents.

Mossèn Segura ens parla de l'any 1393 com a possible data de fundació del monestir dels agustins a Igualada.

(45) JOAN CRUZ *Patrimoni de l'església i pesta negra*, pàg. 10. I Congrés d'Història de l'Església Catalana.

La primera deïxa testamentària en la nostra sèrie data del 1395, en què Gerarda, dona d'Arnau Vives, dóna 200 sous per fer dos censals d'aniversaris, un per a la parròquia i l'altra per al monestir de Sant Agustí (46).

A partir d'aquesta data i fins al 1460 apareix en el 50% i amb unes deïxes de 100 sous per fer aniversaris i misses de Sant Amador.(Gràfic 10)

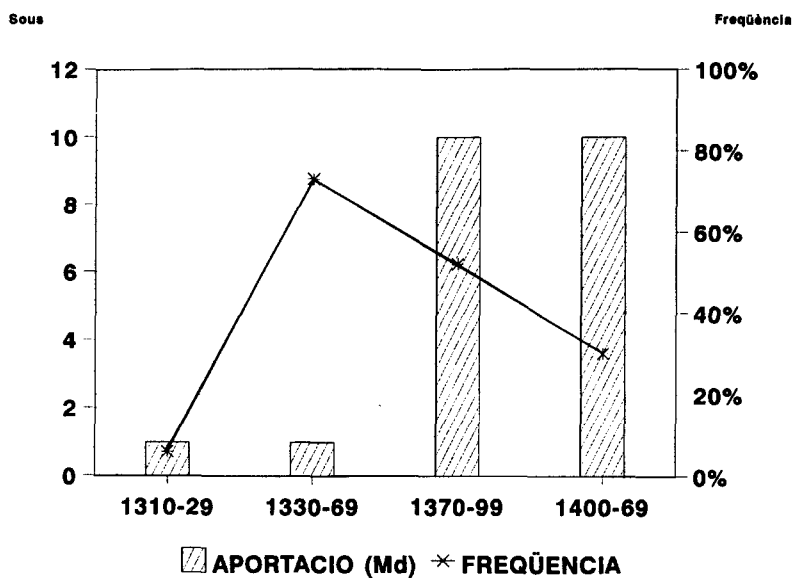
Les donacions als convents reflecteixen el moment de fundació dels agustins a Igualada, que gairebé aglutinen els censals per a aniversaris i misses per a l'ànima.

Deïxes al monestir de Montserrat

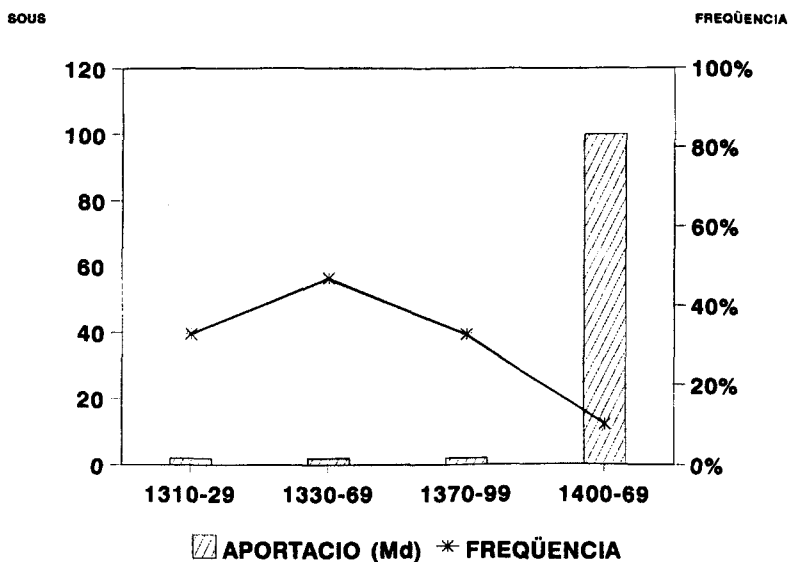
En el període 1310-29 en el 6% i amb deïxes de 12 diners de mitjana. 1330-69 en el 73% amb 12 diners, 1370-99 en el 52% amb 10 sous i 1400-69 en el 30% amb 3 sous. És una de les deïxes més constants. A partir del 1369 disminueixen i arriben al 30%. (Gràfic 11)

(46) Testament de Gerarda, dona d'Arnau Vives 13-8-1395 API 397/30 AHCI

MONESTIR MONTSERRAT APORTACIÓ (Md) I FREQUÈNCIA (Gràfic 11)

ERMITES I ESGLESIOLES APORTACIÓ (Md) I FREQUÈNCIA (Gràfic 12)

Deixes a ermites i capelles

Durant els anys 1310-29 el 33% dels testaments donen 2 sous a nou esglesioles diferents. En el 1330-65 el 47% dóna dos sous a 45 ermites i capelles de la comarca, la majoria d'Òdena, però també de Cervera, Manresa, Montserrat, Calaf. El 1370-99 apareix en un 33% amb 2 sous a 10 ermites, la majoria d'Òdena. 1400-69 en el 10%, però ja no són a les ermites sinó a les parròquies, possiblement del lloc de naixement del testador. (Gràfic 12)

A partir de 1369 baixa la freqüència de donacions a ermites, que desapareixen pràcticament.

Els bacins

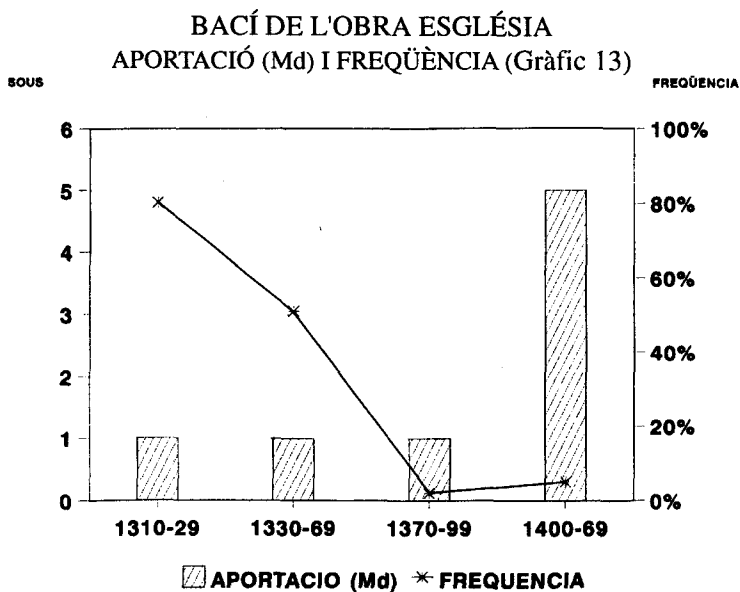
El bací era el plat on es recaptaven les diferents donacions a causes pies i a la parròquia, ja sigui per pagar els ciris del dissabte o per a les obres que en ella es realitzessin.

El bacins estaven a l'església parroquial però la seva administració era nomenada des de la universitat.

Anem a estudiar el comportament de cadascun d'ells.

Bacins per a les despeses de l'església:

- *Bací per a l'obra de l'església*: Fins al 1331 és constant en tots ells. Així tenim: 1310-29 en el 80% amb 12 diners; 1330-69 en el 51% amb 12 diners; 1370-99 en el 2% amb 10 sous; 1400-69 en el 5% amb 5 sous. (Gràfic 13)

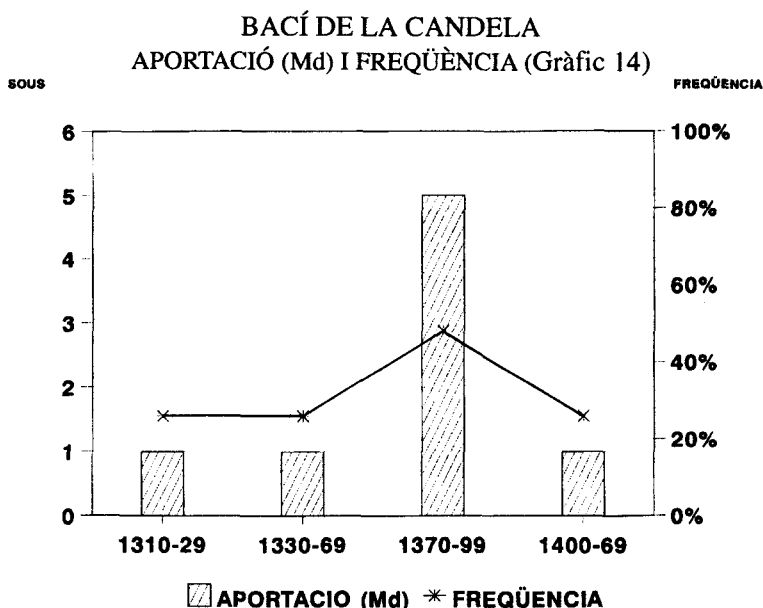

El bací de l'obra de l'església, amb una tendència negativa, no es fa ressò dels períodes de major activitat en les obres de reforma de Santa Maria.

- *Bací de la Candela*: La candela era el ciri que «*continuemet creme devant lo precios cos de Jesucrist en l'esglesia parroquial de la dita vila d'Igualada*» (47).

L'aportació en aquest bací és bastant uniforme i de quantitats superiors als altres bacins. 1310-29 26% amb 9 sous; 1330-69 26% amb 12 sous; 1370-99 48% amb 5 sous; 1400-1469 26% amb 12 sous.(Gràfic 14)

El bací de la candela es destaca de la resta amb aportacions més elevades i presents, quan no es fan donacions als altres bacins (deixes 1 sou 1400-69).

- *Bací per als ciris dels dissabtes*: Sota aquest nom s'anomena fins al 1390; després es parla del bací de la il.luminària de l'església i en algun testament ve com el bací de les ceres. La universitat anomenava dues persones que, a més de recaptar els diners del bací, tenien l'obligació d'encendre i apagar els ciris de l'església (48).

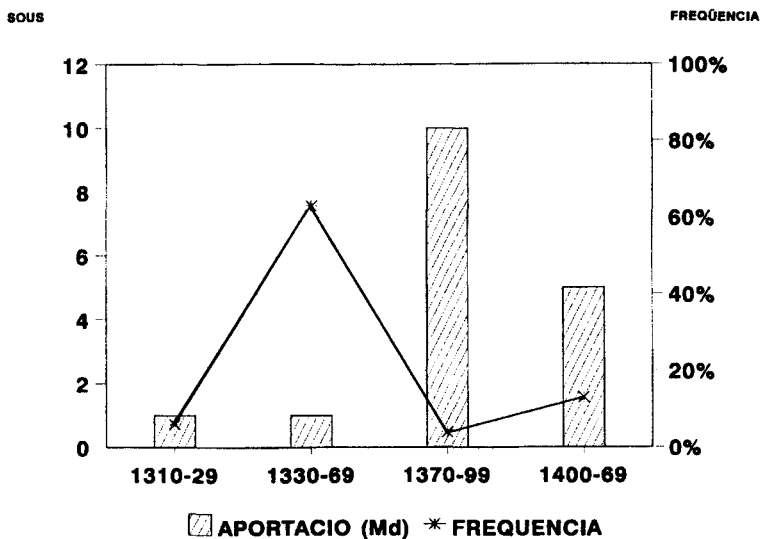
En la sèrie que estudiem no apareixen fins al 1329 amb 12 diners; 1330-69 en el 63% amb 12 diners; 1370-99 4% amb 10 sous; 1400-65 13% amb 5 sous.(Gràfic 15)

(47) Reunió del consell 8-12-1437.Llibre de la Universitat.AHCI

(48) Reunió del consell. Nomenament càrrecs 1393. Llibre Universitat AHCI

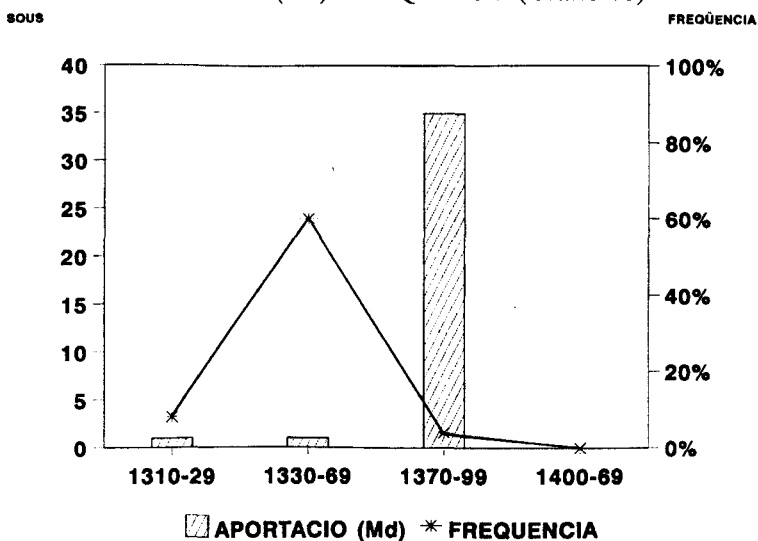

BACÍ CIRIS DISSABTE APORTACIÓ (Md) I FREQUÈNCIA (Gràfic 15)

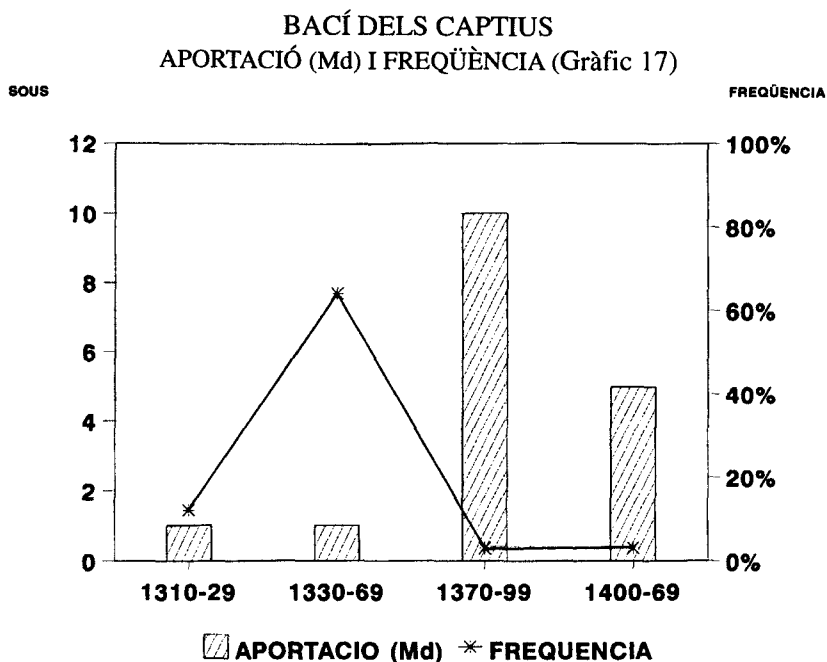
- *Bací dels pobres vergonyants*: En els anys 1310-29 en el 8% amb 12 diners; 1330-69 en el 60% amb 12 diners; 1370-99 en el 4% amb 35 sous. (Gràfic 16)

BACÍ DELS POBRES VERGONYANTS APORTACIÓ (Md) I FREQUÈNCIA (Gràfic 16)

Però a més els pobres vergonyants es veuen afavorits per altres tipus de deixes, com les de Guillem Morató el 1350, que donà diners per vestir deu pobres vergonyants.

- *Bací dels captius*: En els anys 1310-29 es deixen 12 diners en els 13% dels testaments, 1330-65 en el 64% amb 12 diners; 1370-1399 en el 3% amb 10 sous; 1400-69 en el 3% amb 5 sous.(Gràfic 17)

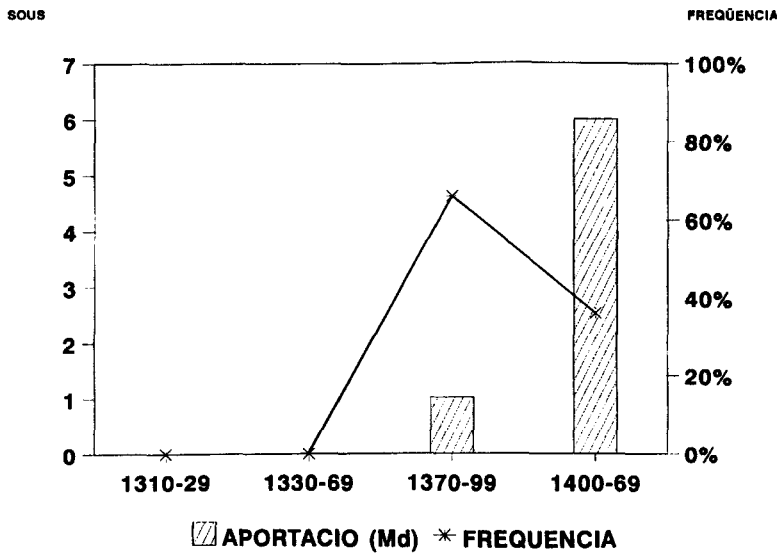
A partir del 1370 ens trobem amb una nova fórmula de fer les deixes als bacins. En comptes d'anar anomenant cada bací, s'utilitza la fórmula de «*Item dimito cuilibet aliorum bacinorum quibus acapitatur in dictam ecclesiam*» i només es fa esment que el testador vol que la xifra donada sigui més elevada.

Aquest fet explica el perquè la freqüència de donacions baixava a partir d'aquesta data en els bacins que hem estudiat i a la vegada la xifra augmentava considerablement.

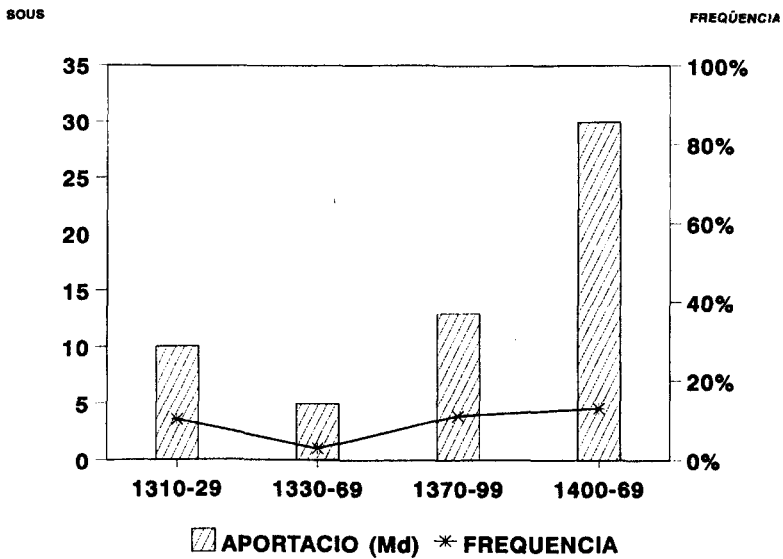
Del 1370-99 aquesta fórmula la tenim en el 66% dels testaments amb 12 diners; 1400-69 en el 36% amb 6 diners.(Gràfic 18)

Les aportacions que el testador fa constar al bací són les que es diferencien de la resta i acostumen a ser deixes més quantioses, encara que la suma de les dues no fa variar la tendència negativa.

"A CADA UN DELS BACINS"
APORTACIÓ (Md) I FREQUÈNCIA (Gràfic 18)

CONFRARIES
APORTACIÓ (Md) I FREQUÈNCIA (Gràfic 19)

Confraries

Les deixes a les confraries són menys freqüents i la majoria de vegades són degudes al fet que el testador és membre d'alguna d'elles i en el moment de testar la té present.

La que apareix amb més freqüència és la confraria de Jesucrist o del Cos de Crist.

Durant els anys 1310-30 en el 13% amb 10 sous; 1330-69 en el 3% amb 5 sous; 1370-99 en l'11% amb 13 sous; 1400-69 en el 13% amb 30 sous.(Gràfic 19)

Les aportacions a confraries no responen a les tendències generals condicionades, ja que les deixes depenen del vincle del testador amb elles.

Ajut a les donzelles pobres per casar

Les deixes per a noies pobres estan la majoria de vegades de forma especificada amb els noms de la persona que l'ha de rebre, «*a Maria i Margarita filles de Pere Cornet teixidor, 10 sous a cada una per poder-se casar*» (49). Altres testaments utilitzen la fórmula «*dimittito puellis maritandis ad noticiam dictorum meorum manumisorum*».

Deixes a l'Almoina d'en Sabata

No són freqüents però en canvi les quantitats que es donen són importants. En el 1330-69 apareixen en l'1.5% dels testaments amb 20 sous (Md); 1370-99 en 7.6% amb 200 sous; 1400-69 en el 13% amb 20 sous.

Deixes als pobres de solemnitat

Són les menys freqüents i en els casos que apareixen són aportacions per comprar pa o vestits. En tenim durant els anys 1370-99 el 7.6% i en 1400-69 el 16%.

Les aportacions augmenten en els últims anys, possiblement com a conseqüència del major nombre en els temps de més depressió, i per tant és més estesa en la memòria dels habitants de la vila.

Aquest tipus de deixes acostumen a descriure l'ambient i els costums de l'època. A continuació en mostren algunes de les més representatives de l'atenció al pobre mendicant:

* «*que es donguin 20 sous als pobres mendicants a la porta de l'església*» (50).

(49) Testament de Blanca, dona de Bartomeu Rovira. 19-4-1403 API 397/33 AHCI

(50) Testament de Guillelm Cuirateres 17 -3-1379 API 125/4 AHCI.

* *«Item volo quod emantur panes pro pretio centum solidorum predictae monete de quo panno die qua ego obiero induantur tot pauperes ad quod dictus pannus sufficere poterit, quequidem pauperes intersint mee sepulture»* (51).

* *«dono 28 sous i 8 diners per que comprin els meus marmessors unes quarteres de forment i que facin pa cuit per repartir-lo, el Divendres Sant a la porta de l'església, a tots el pobres»* (52).

* *«dono 16 canes de pany negre per vestir 8 pobres el dia de la meua mort que m'acompanyin fins a la meua tomba»* (53).

* *«dono 10 sous per que els meus marmessors donguin l'any de la meua mort pa cuit, el dia dels morts, sobre la tomba dels meus parents»* (54).

* *«que es reparteixi 50 sous entre els pobres el dia de Nadal per comprar panys de llana»* (55).

* *«Vull que es reparteixi entre els pobres tots i cada un d'ells, tant laics com clergues, ja sigui que vagin de porta en porta com no»* (56).

Deixes a l'hospital de Sant Bartomeu

Entre el 1310-1329 les deixes són iguals a les que es fan als bacins, amb 12 diners; no registren cap deixa de llits ni complements.

-1330-69: les aportacions són també de 12 diners però en canvi comptabilitzem la donació de 13 llits amb diferents complements, llençols, cobrellits ... com també les aportacions de pa i propietats.

-1370-99: les deixes econòmiques són de 20 sous (Md), més 7 llits i complements.

-1400-65 les aportacions econòmiques continuen sent de 20 sous amb 6 llits, vestits i 3 censals.

Encara que només es parli del bací de l'hospital en dues ocasions, per la conducta de les aportacions econòmiques en què els dos primers períodes són de 12 diners i a partir que es formulen les deixes als bacins de forma global, les quantitats augmenten de forma considerable, com passava en la resta de bacins. Això fa pensar en l'existència del bací de l'hospital, que com els altres estaria a l'església de Santa Maria.

(51) Testament d'Elisenda dona de Pere Uronies API 395/62 AHCI.

(52) Testament de Berenguer Colldesaça 4-3-1402 API 397/49 AHCI.

(53) Testament de Saurina, dona de Berenguer Reverdit 13-5-1408 API 397/46 AHCI

(54) Testament de Saurineta, dona d'en Toni de Malsober 9-10-1409 API 397/57 AHCI

(55) Testament de Guillelm Andreu 2-7-1348 API 1348 AHCI

(56) Testament de Berenguer Olofre 5-9-1330 API AHCI

HEREU UNIVERSAL

Analitzarem els casos en què l'hospital consta com a hereu universal.

Alguns testaments el declaren hereu universal en el cas que la persona que han anomenat no tingui descendència. En aquest supòsit els béns passarien a mans dels administradors de l'hospital, encara que, a vegades, els haurien de compartir amb altres institucions benèfiques fixades pel testador.

En la nostra sèrie tenim en els anys 1330-69 un sol testament que el declara hereu universal i dos en segona estància.

Entre 1370-99 hi ha dos testaments que l'assignen com a hereu universal i dos en cas de mort de l'hereu.

El 1400-69 hi ha 10 casos que el declaren hereu universal conjuntament amb l'almoïna d'en Sabata, en cas de la mort de l'hereu sense fills.

CONCLUSIONS

La pobresa es considera com a una voluntat divina i la caritat com a mitjà de salvació, amb la confiança d'aconseguir la indulgència en el moment de donar comptes a tota la cort celestial.

No parlem doncs d'una caritat altruista, desinteressada i universal sinó d'una caritat selectiva, que intenta seleccionar el seu beneficiari entre les persones més pròximes i conegudes, els pobres vergonyants.

No és una caritat anònima sinó que busca el reconeixement i l'admiració dels conciutadans donant pa a la porta de casa, oferint el seu llit a l'hospital o que el pa que es dona als pobres el dia dels difunts es faci sobre la seva tomba.

És una caritat que obliga el beneficiat a complir la seva voluntat, a assistir al seu funeral per fer evident els seus sentiments piosos, a fer misses per la seva ànima o vetllar el seu cadàver fins al moment de l'enterrament.

El gran beneficiat d'aquesta «*economia de la salvació*» és l'església que per mitjà de beneficis, aniversaris i misses de difunts veu incrementat el seu patrimoni de forma considerable.

Ingressos que no reverteixen en la mateixa mesura en causes pioses sinó en benefici propi emparant-se en l'evangeli de Sant Joan (12-5), en què Maria, germana de Llätzer, ungeix els peus de Jesús amb una lliura de perfum de gran preu. Judes li demana perquè no ha venut el perfum per donar als guanyats pobres i Jesús respon «*Els pobres els teniu sempre amb vosaltres, a mi no sempre em tindreu*». L'església és la representació de Jesús a la terra i per tant mereix aquest tracte.

Com a revulsiu d'aquest pensament establert neixen els ordes mendicants,

que arriben a ser tolerats pels estaments de l'església, però que no aconsegueixen un canvi de rumb.

En aquesta línia de pensament els pobres vergonyants són els que desperten major atenció de l'home de la baixa edat mitjana.

Hem vist com a Igualada neixen tot un seguit d'institucions pietoses, amb la participació dels vilatans en l'administració i la gestió, que mantenen un vincle estret amb l'església.

D'aquestes cal ressaltar els bacins de la parròquia de Santa Maria, les almoines d'en Sabata i d'en Pedriça, d'iniciativa personal però que passaren a ser administrades des de la universitat.

També la mateixa universitat impulsà la creació de «*l'almoina de la botiga del blat o l'almoina dels gremis*» i s'ocupà del manteniment i el funcionament de l'hospital de Sant Bartomeu.

Hem dibuixat els perfils del pobre que transitava per la vila d'Igualada en els segles XIV-XV i les iniciatives que des d'aquesta, com a col·lectiu ciutadà, s'organitzaren.

Amb el buidatge dels testaments intentem perfilar la mentalitat del testador que complementa aquest binomi «*donant-receptor*».

En l'estudi s'ha observat en primer lloc que el nombre de testaments augmenta en períodes de depressió i epidèmies, i que la gran majoria el realitzen en el moment de trobar-se malalts, per la qual cosa aquests paràmetres els podríem considerar com a un índex de salut poblacional.

També veiem com el nombre va disminuint a mesura que baixa la població; es confirma la devallada demogràfica del segle XV.

Referent als testaments que fan deixes a l'hospital de Sant Bartomeu la proporció baixa a partir del 1390 per dos motius:

- El primer respon a la crisi que aquesta institució patí en tot el país en el segle XV.
- El segon, al fet que a aquesta proporció s'hauria de sumar la del bací de l'hospital, que es troba amagada en les deixes donades «*a cada bací*» i que no s'ha comptabilitzat.

En general les donacions a causes pies també reflecteixen els moments de depressió econòmica. Encara que sumem, a les deixes per l'ànima, les que es troben fora d'aquest apartat, la tendència continua essent a la baixa en totes els estaments, excepte la mà major, que es mostra menys afectada pels efectes de la crisi.

Analitzant les donacions que es fan a les diferents institucions, observem un canvi a partir del 1400. Hi ha una disminució de l'aportació econòmica més manifesta a partir del 1400, excepte en els casos en què la freqüència és molt baixa i per tant corresponen a aportacions molt puntuals que no són representatives.

Les deixes a causes pies reflecteixen el període socioeconòmic de la vila, caracteritzat per la pèrdua demogràfica i del poder adquisitiu dels vilatans.

L'hospital de Sant Bartomeu és present en aproximadament el 15-20% dels testaments (comptant que a partir de 1370 caldria sumar les aportacions a cada bací que anirien al bací de l'hospital).

L'hospital és la institució d'assistència al pobre per excel·lència, on es treballa per satisfer les seves necessitats.

Del protagonisme del pobre a l'hospital, ens parlen diferents deixes: Francesca, dona de Bernard Vilella, difunt, dona «*un quartà d'oli per a la llàntia que crema de nit a l'hospital pels pobres que allà estan hospitalitzats*» (57), o Gerard Domenech el 1348 «*Item dimitto pauperibus degentibus infirmis in hospitalis Sancti Bartolomei*» (58), l'únic que fa referència a pobres malalts.

Berenguer de Forn, el 1405, crea uns censals «*per que es compri llenya per atendre als pobres que vagin l'hospital de Tots Sant a Nadal*» (59). O el de Pere Uronies, que dona 300 sous «*per l'hospital de pobres de Sant Bartomeu per comprar draps*», possiblement per vestir pobres (60).

Les deixes acostumen a ser aportacions monetàries al bací de l'hospital o donacions de les quals destaca sobre totes elles l'oferiment de llits i amb els seus components: llençols, màrfaga, cobrellit, coixí, travessers i altres utensilis.

Per exemple, Gerarda, dona de Ponç de Torre, el 1395 dona el seu propi llit «*Lectum meum in quo ego nunc cubo*» (61), o Rumiet, dona de Guillem Gener, el 1402 encarrega als seus marmessors que comprin roba per fer llençols «*Dimitto hospitalis Sancti Bartholomei 50 solidos de quibus emantur pannem ad opus lectorum dicti hospitalis tantum quantum sufficere poterint ad cognitionem dictorum meorum manumisores*» (62).

També observem donacions de terres i propietats, com la de Ramon Genovès, beneficiat de la Capella de Sant Bartomeu, que dona els drets de senyoria sobre uns camps de la seva propietat (63).

Normalment, sempre identifiquem l'hospital com a institució d'atenció als pobres, però en la nostra sèrie de testament hem observat que a més oferia una funció social a la vila i que no estava relacionada amb la pobresa sinó possiblement amb la solitud.

(57) Testament de Francesca, dona de Bernat Vilella, juliol de 1404 API 397/12 AHCI

(58) Testament de Gerard Domènec 15-6-1348 API papers 1348 AHCI

(59) Testament de Berenguer de Forn 1405 API 397/22 AHCI

(60) Testament de Pere Uronies 31-3-1384 API 82-91/32 AHCI

(61) Testament de Gerarda, dona de Pons de Torra 28-6-1395 API 1403-1413 14/15 AHCI

(62) Testament de Rumiet, dona de Guillem Gener 19-8-1402 API 397/9 AHCI

(63) Testament de Ramon Genovès 22-6-1348 API 394 AHCI

Això es desprèn del testament de Maria, dona de Berenguer Tàpies, difunt, que després d'oferir 100 sous per l'ànima, dona «a Alfons Marc regent del hospital (hospitaler) i a la seva dona 20 sous com pagament pels serveis quan estava malalta» i declara hereu universal l'hospital. No hi figura cap familiar ni cap altra donació. Es tracta, doncs, d'una dona que és vídua i en caure malalta no té ningú que la pugui atendre i s'acull a l'hospital (64).

Un altre exemple és el testament de Joan Pascual Orimides, del terme del Castell de Claramunt, que fa el seu testament estant ingressat a l'hospital de Sant Bartomeu el 1485. Escull com a marmessors els administradors de l'hospital i el rector de Claramunt i un cop repartides les seves pertinences declara hereu universal l'ànima, ja que no figura cap familiar entre els receptors dels seus béns (65). El fet que no deixi cap donació a l'hospital fa pensar que possiblement ell ja realitzés un pagament per la seva estada.

Aquests dos testaments informen que l'hospital de Sant Bartomeu no només tenia una funció d'atenció a la pobresa, sinó que ja des dels seus orígens realitzava una funció social a Igualada i a la seva comarca.

Potser les coses no canvien tant com sembla. En el codi civil encara figurava fins fa poc, la legislació de les deixes per l'ànima en els articles 747 i 749. Es continua premiant al pobre vergonyant, els marmessors continuen essent els encarregats d'administrar les deixes i l'església continua present, conjuntament amb els representants del poder civil, en el repartiment i el benefici dels béns.

Art.747. «Si el testador dispusiere del todo o parte de sus bienes para sufragios y obras piadosas en beneficio de su alma, haciéndolo indeterminadamente y sin especificar su aplicación, los albaceas venderán los bienes y distribuirán su importe, dando la mitad al Diocesano para que lo destine a los indicados sufragios y a las atenciones y necesidades de la Iglesia, y la otra mitad al Gobernador Civil correspondiente para los establecimientos benéficos del domicilio del difunto y en su defecto, para los de la provincia».

Art. 749: «La disposición hecha a los pobres en general, se entenderá limitada a los del domicilio del testador en época de su muerte.

La calificación de los pobres y la distribución de los bienes se harán por las personas que haya designado el testador, en su defecto por los albaceas, y, si no los hubiere, por el párroco, el alcalde i el juez municipal, los cuales resolvieran, por mayoría de votos, las dudas que ocurran».

(64) Testament de Maria, dona d'en Berenguer Tàpies 4-7-1427 API 400/13 AHCI

(65) Testament de Joan Pascual Orimides 1472 API. Testaments diversos 1472-1495 AHCI

